

van vernieling en roof door de bevolking gevoeld: de bezetter leek doende, Nederland zijn toekomst te ontnemen.

Was dat de diepste zorg? Wij menen van niet: de noden van het dagelijks bestaan en de daaruit voortvloeiende angsten prevaleerden – in de steden in het westen vooral de angst voor honger en koude, in het oosten de angst om als spitter te worden weggevoerd (een angst waarvoor pas later in het westen alle aanleiding was). Terwijl de vijfde bezettingswinter naderde, had minder dan de helft van de bevolking een veel te kleine hoeveelheid brandstof in huis, meer dan de helft in het geheel geen brandstof. Eind november zaten vrijwel alle gezinnen in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht zonder stroom en zonder gas – in Noord-Holland, Amsterdam inbegrepen, was de stroomtoevoer zelfs al begin oktober beëindigd. In de grote steden reed geen enkele tram meer. Dat in de woningen geen enkel electrisch apparaat meer werkte, was hinderlijk en dat men de radio niet langer kon aanzetten, versterkte het gevoel van isolement, maar veel erger nog was dat men na het wegvallen van de gastoevoer niets meer op de normale wijze kon verwarmen of koken. En ieder moest om acht uur 's avonds binnenshuis zijn. Men kroop er, meestal vrij vroeg, hongerig in een koud bed.

Wat de spitters betreft: de cijfers die wij gaven, tonen aan dat in bijna alle streken in het oosten en noorden des lands waar in september en de eerste dagen van oktober spitters werden opgeroepen, bijna niemand zich kwam aanmelden. Men was evenwel machteloos tegen de Duitse dwang: fysieke dwang wanneer razzia's op straat plaatsvonden of woningen werden doorzocht of, als in Enschede of Hengelo, fabriekscomplexen omsingeld; morele dwang wanneer het dreigement werd geuit dat gijzelaars, die zich in Duitse handen bevonden, zouden worden doodgeschoten als niet voldoende spitters naar voren kwamen. Zou de bezetter dat dreigement uitvoeren? Daar werd niet aan getwijfeld. De vlotheid waarmee in de grote steden 's avonds na acht uur door de *Ordnungspolizei* werd gevuurd op personen die dan nog buitenshuis waren, de brutale roof op straat en in de woningen gepleegd door met hun wapens dreigende leden van de *Wehrmacht*, de berichten en geruchten die de ronde deden over het feit dat eerst in de Zaanstreek, vervolgens in Apeldoorn lijken van illegale werkers zo maar op de openbare weg waren tentoongesteld, de berichten en geruchten over wat zich in Putten had afgespeeld – het leek allemaal de boodschap in te houden dat de bezetter voor geen schanddaad zou terugschrikken om het uur van zijn nederlaag te vertragen. Het was een schrikbeeld voor tallozen om als spitter in handen van